

۴۵۹

فلسفه نظری تاریخ

(مفاهیم و نظریه‌ها)

دکتر مجید کافی

زمستان ۱۳۹۳

کافی، مجید، ۱۳۴۴ -
 فلسفه نظری تاریخ (مفاهیم و نظریه‌ها) / مجید کافی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ تهران: سازمان
 مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۹۳.
 چهارده، ۴۲۴ص: نمودار. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۳۹۴: علوم اجتماعی؛ ۲۷) (سازمان سمت؛ ۱۸۸۲: تاریخ؛ ۴۴)
 بها: ۱۵۵۰۰۰ ریال
 ISBN: 978-600-298-046-5
 فییای مختصر
 این مدرک در آدرس <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.
 کتابنامه: ص. [۳۹۹]-۴۰۶؛ همچنین به صورت زیرنویس.
 نمایه.
 الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). ج. عنوان.
 شماره کتابشناسی ملی ۳۷۶۷۹۰۷

فلسفه نظری تاریخ (مفاهیم و نظریه‌ها)

مؤلف: دکتر مجید کافی

ویراستار: سعیدرضا علی‌عسکری

ناشران: «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» و «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)»

صفحه‌آرایی: کاما

چاپ اول: زمستان ۱۳۹۳

تعداد: ۲۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - جعفری

قیمت: ۱۵۵۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات: ۳۲۱۱۱۳۰۰)؛ شماره: ۳۲۸۰۳۰۹۰
 ص. پ. ۳۷۱۸۵۳۱۵۱ • تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نیش کوی آسکو، تلفن: ۰۲۱-۶۶۴۰۲۶۰۰

Website: www.rihu.ac.ir

Email: info@rihu.ac.ir

تهران: بزرگراه آل احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه‌روی پمپ گاز، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

تلفن: ۴۴۲۴۶۲۵۰، شماره: ۴۴۲۴۸۷۷۷ • تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹، تلفن: ۰۶۶۴۰۸۱۲۰، شماره: ۶۶۴۰۵۶۷۸

Website: www.samt.ac.ir

Email: info@samt.ac.ir

فهرست مطالب

۱	کلیات
۱	مقدمه
۲	تعریف تاریخ
۳	تعریف‌های وجودشناسانه و عایت‌شناسانه تاریخ
۴	نگرش لاهوتی و ناسوتی به تاریخ
۵	فلسفه تاریخ
۷	موضوع فلسفه تاریخ
۸	انواع فلسفه تاریخ
۹	فلسفه نظری یا جوهری تاریخ
۱۱	فلسفه نقدی تاریخ
۱۵	تفاوت فلسفه نقدی تاریخ با فلسفه نظری تاریخ
۱۶	تفاوت میان فلسفه نظری تاریخ و جامعه‌شناسی تاریخی
۱۸	خلاصه و نتیجه بحث

بخش اول: حرکت در تاریخ / ۲۱

۲۳	فصل اول: عوامل غیر انسانی حرکت تاریخ
۲۵	نظریه جغرافیایی
۲۷	نقد
۲۸	نظریه فناوریانه تاریخ
۳۲	نقدی بر نظریات «لوئیس ممفورد» و «هانری ژان»
۳۳	نظریه اصالت اجتماعی
۳۵	نظریه جبر اقتصادی
۳۷	نقد
۳۹	نظریه عامل سیاسی
۴۱	نتیجه‌گیری

۴۳	فصل دوم: عوامل انسانی حرکت تاریخ
۴۳	نظریه روان شناختی
۴۴	نظریه مردان بزرگ
۴۷	نقد
۵۰	نظریه نژادی
۵۵	نظریه آرمان گرایی
۵۶	نظریه دینی
۵۹	نقد
۶۱	جمع بندی
۶۲	فصل سوم: الگوی حرکت تاریخ
۶۲	حرکت دوری
۶۴	تکرار تاریخ
۶۴	استدلال نیچه در باب تکرار تاریخ
۶۵	حرکت خطی
۶۶	حرکت دوری - خطی (فتری)
۶۷	نقد
۶۸	نتیجه گیری
۶۹	فصل چهارم: پیشرفت در تاریخ
۷۲	معنای پیشرفت تاریخی
۷۵	نگرش تکاملی
۷۶	سازوکار تکامل
۷۷	مراتب تکامل گرایان
۷۸	نقد و بررسی
۸۲	خلاصه
۸۴	فصل پنجم: قانونمندی جامعه و تاریخ
۸۴	قانون
۸۵	فرق قانون با میل
۸۶	تصادف
۸۸	نقد و بررسی
۸۹	ایستاشناسی اجتماعی و پویاشناسی اجتماعی و تاریخی
۹۰	آرای پویاشناسی اجتماعی
۹۴	آرای پویاشناسی تاریخی

۹۷	 امکان استنباط قوانین تاریخی
۹۸	 نتیجه‌گیری
۹۹	فصل ششم: قوانین تاریخی و اختیار انسان
۹۹	 معنای جبر تاریخی
۱۰۲	 رابطه قوانین تاریخی با اختیار انسان
۱۰۷	 نقد دو نظر اول
۱۰۹	 نتیجه اینکه
۱۱۰	فصل هفتم: آینده تاریخ
۱۱۱	 آینده‌نگری مثبت و منفی
۱۱۳	 آینده‌نگری کلان و خرد
۱۱۴	 آینده‌نگری در ادیان
۱۱۶	 آینده‌نگری در بودا
۱۱۸	 آینده‌نگری در اندیشه مسیحی
۱۲۰	 آینده‌نگری در اندیشه اسلامی
۱۲۰	 آینده‌نگری فطری و مادی
۱۲۱	 آینده‌نگری فلسفی
۱۲۲	 آینده‌نگری علمی
۱۲۳	 مخالفان آینده‌نگری
۱۲۴	 نقد نظر مخالفان آینده‌نگری
۱۲۵	 نتیجه‌گیری
۱۲۶	فصل هشتم: پایان تاریخ
۱۲۶	 پایان معلوم تاریخ
۱۲۸	 پایان نامعلوم تاریخ
۱۲۹	 نظریه‌های پایان معلوم تاریخ
۱۳۰	 هدف تاریخ
۱۳۱	 علت غایی تاریخ
۱۳۱	 موارد پایان تاریخ در اندیشه فیلسوفان تاریخ
۱۳۲	 تحقق ملکوت الهی
۱۳۲	 ظهور منجی و تشکیل حکومت صالحان
۱۳۳	 آزادی
۱۳۴	 جامعه بی‌طبقه
۱۳۴	 دین جهانی

۱۳۵	«حال» به عنوان «پایان تاریخ»
۱۳۵	نتیجه

بخش دوم: نظریه پردازان / ۱۳۷

۱۳۹	فصل اول: از هراکلیت تا کانت
۱۴۱	آگوستین
۱۴۳	هردر
۱۴۵	جیامباتیستا ویکو
۱۴۷	کانت
۱۴۹	اسپینسر
۱۵۰	معنای تکامل
۱۵۱	مراحل تکامل
۱۵۱	نتیجه گیری
۱۵۳	فصل دوم: هگل
۱۵۳	هستی شناسی هگل
۱۵۴	طبیعت و روح در اندیشه هگل
۱۵۴	معنای تاریخ
۱۵۶	جریان دیالکتیک
۱۵۶	مراحل تاریخی
۱۵۸	تکامل تاریخ
۱۵۹	مردان بزرگ
۱۶۰	هدف تاریخ
۱۶۱	آینده تاریخ
۱۶۱	بررسی نظریه هگل
۱۶۶	خلاصه
۱۶۷	فصل سوم: کارل لایب
۱۶۷	نظریه شخصیت در تاریخ
۱۶۹	تاریخ در نظریه قهرمان گرایی
۱۷۰	معنای بزرگ
۱۷۰	اصالت شخصیت در تاریخ
۱۷۱	رویکردها
۱۷۳	شخصیت و پیامبر
۱۷۳	نقد و بررسی

۱۷۷	فصل چهارم: کارل مارکس
۱۷۷	ماتریالیسم تاریخی
۱۷۹	تعریف تاریخ
۱۷۹	رابطه انسان و کار
۱۸۰	ادوار تاریخ
۱۸۳	مراحل تحقق جامعه کمونیستی
۱۸۴	از خودیگانگی ویزگی جامعه مدرن
۱۸۵	نتیجه
۱۸۵	واگرایی و همگرایی میان نظریه هگل و مارکس
۱۸۶	نقد نظریه مارکس
۱۹۰	فصل پنجم: نیچه
۱۹۰	تعریف تاریخ
۱۹۱	شکل حرکت
۱۹۱	نقش فرهنگ در تاریخ
۱۹۲	نقش دین در تاریخ
۱۹۳	عامل حرکت تاریخ
۱۹۳	ابر انسان
۱۹۵	آینده‌نگری
۱۹۸	مقایسه نیچه و مارکس
۱۹۹	نقد و بررسی
۲۰۱	فصل ششم: اشپنگلر
۲۰۱	مقدمه
۲۰۲	تعریف تاریخ
۲۰۳	شکل حرکت تاریخ
۲۰۳	فرهنگ و تمدن
۲۰۴	تفاوت فرهنگ‌ها
۲۰۵	انواع فرهنگ‌ها
۲۰۵	مراحل فرهنگ‌ها
۲۰۸	نتایج فرهنگی نظریه اشپنگلر
۲۱۰	چرا و چگونه فرهنگ‌های بزرگ پدید می‌آیند؟
۲۱۱	عامل انحطاط فرهنگ‌ها
۲۱۲	فرهنگ و تمدن
۲۱۴	هدف تاریخ

۲۱۵		بایان تاریخ
۲۱۶		مقایسه نیچه و اشنینگر
۲۱۸		نقد و ارزیابی
۲۱۹		خلاصه
۲۲۱		فصل هفتم: یاسپرس
۲۲۲		معنای تاریخ
۲۲۲		مراحل تاریخ
۲۲۴		مرحله محوری در تاریخ
۲۲۴		نظریه آغاز و انجام تاریخ
۲۲۵		اوضاع جوامع معاصر
۲۲۵		نظام جهانی
۲۲۶		انجام تاریخ
۲۲۸		مقایسه نظریه یاسپرس با نظریه دینی تاریخ
۲۲۸		بررسی نظریه یاسپرس
۲۳۰		خلاصه
۲۳۲		فصل هشتم: توین بی
۲۳۳		تعریف تاریخ
۲۳۴		روش توین بی
۲۳۵		موضوع تاریخ
۲۳۵		تعریف تمدن
۲۳۸		تمدن های معاصر
۲۴۰		حرکت دوری تاریخ
۲۴۲		نظریه تهاجم
۲۴۴		پیدایش تمدن
۲۴۵		رشد تمدن
۲۴۶		انحطاط تمدن
۲۴۹		زوال تمدن
۲۵۰		ظهور منجیان
۲۵۱		هدف و غایت تاریخ
۲۵۲		آینده نگری
۲۵۳		تمدن های معاصر
۲۵۴		نظریه اقلیت خلاق
۲۵۵		تفسیر دینی تاریخ

۲۵۶	نقد نظریه توین بی
۲۵۹	خلاصه
۲۶۱	فصل نهم: متفکران معاصر
۲۶۱	گویینو
۲۶۲	توجیه نژادگرایی
۲۶۴	نژاد عامل حرکت و تکامل تاریخی
۲۶۴	برتری نژاد سفید
۲۶۵	گویینو و تاریخ ایران
۲۶۶	نقد و بررسی
۲۶۷	جمع‌بندی
۲۶۸	سوروکین
۲۶۹	دوره تمدن‌ها
۲۶۹	عامل انحطاط تمدن و فرهنگ
۲۷۰	نظریه دوری
۲۷۰	مقایسه فیلسوفان تاریخ معاصر
۲۷۳	جمع‌بندی
۲۷۴	فوکویاما: پایان تاریخ
۲۷۴	معنای تاریخ
۲۷۵	فوکویاما و سؤال‌های فلسفه تاریخ
۲۷۵	نظریه پایان تاریخ
۲۷۷	نظریه مدرنیزاسیون و انترناسیونالیسم لیبرال
۲۷۹	انسان در پایان تاریخ
۲۷۹	نقد دریدا بر فوکویاما
۲۸۱	نقد و بررسی
۲۸۱	خلاصه
۲۸۲	هانتینگتون: برخورد تمدن‌ها
۲۸۳	تمدن‌های زنده جهان
۲۸۳	برخورد تمدن‌ها
۲۸۵	افول قدرت تمدن غربی
۲۸۵	انتقال قدرت به تمدن‌های شرقی
۲۸۶	پایان سلطه غرب
۲۸۶	احیای فکر دینی
۲۸۸	رویارویی تمدن‌ها

۲۹۱	جهان چندتمدنی (آینده‌نگری)
۲۹۲	راهکارهای حفظ تمدن غربی
۲۹۲	نقد و بررسی
۲۹۵	خلاصه
۲۹۶	فوکو: عدم استمرار تاریخ
۲۹۷	معنای تاریخ
۲۹۸	تاریخ‌نگری فوکو
۲۹۹	اصول رویکرد تاریخی فوکو
۲۹۹	۱. واژگونی
۳۰۰	۲. گسست و انقطاع
۳۰۰	۳. ویژگی دگرسانی
۳۰۱	۴. برون‌بودگی
۳۰۲	نظریه عدم استمرار در تاریخ
۳۰۳	نقد
۳۰۴	نتیجه‌گیری
۳۰۵	جمع‌بندی بخش

بخش سوم: متفکران مسلمان / ۳۰۷

۳۰۹	فصل اول: شهید مطهری
۳۰۹	فلسفه تاریخ
۳۱۰	ماهیت تاریخ
۳۱۰	ابعاد تاریخ
۳۱۱	حرکت تاریخ
۳۱۲	عامل حرکت تاریخ
۳۱۴	عامل حرکت تاریخ: نظریه دانش انباشته
۳۱۶	نقش پیامبران در حرکت تاریخ
۳۱۸	تکامل تاریخ
۳۲۰	تکامل تاریخ در قرآن
۳۲۱	هدف تاریخ
۳۲۳	تطورات تاریخی
۳۲۵	پیش‌بینی آینده
۳۲۶	قانونمندی تاریخ
۳۲۷	تصادفی بودن تاریخ
۳۳۱	باورهای قانونمندی تاریخ

۳۳۳	سنت‌های تاریخی قرآن
۳۳۵	قانونمندی تاریخ و اختیار انسان
۳۳۶	وضعیت تمدن
۳۳۷	نتیجه‌گیری
۳۳۹	فصل دوم: دکتر شریعتی
۳۳۹	خاستگاه فلسفه تاریخ
۳۴۰	تعریف فلسفه تاریخ
۳۴۱	موضوع فلسفه تاریخ
۳۴۲	هدف فلسفه تاریخ
۳۴۳	تعریف تاریخ
۳۴۴	روش شناخت تاریخ
۳۴۶	دیالکتیک روش تبیین جامعه و تاریخ
۳۴۷	آغاز تاریخ
۳۴۸	حرکت تاریخ
۳۴۹	شکل حرکت تاریخ: از شرک یا توحید
۳۵۲	توحیدگرایی تاریخی
۳۵۵	عامل حرکت تاریخ
۳۵۵	تضاد
۳۵۶	اجتهاد، امر به معروف و نهی از منکر و مهاجرت
۳۵۷	آگاهی انسان
۳۵۹	هجرت
۳۶۰	مردم
۳۶۱	حرکت تاریخ و اختیار انسان
۳۶۲	سنت و آیه در قرآن
۳۶۲	تقدیر و تدبیر
۳۶۷	دوره‌های تاریخی
۳۶۸	دوره اولیه
۳۷۰	انجام تاریخ (آینده‌نگری)
۳۷۱	فرهنگ و تمدن
۳۷۱	تعریف فرهنگ
۳۷۲	تعریف تمدن
۳۷۳	شهرنشینی و تمدن
۳۷۴	تمدن و انواع آن

۳۷۶	منشأ تمدن
۳۷۶	مراحل تمدن
۳۷۸	جمع‌بندی
۳۸۱	فصل سوم: شهید صدر و نظریه سنت‌های تاریخ
۳۸۱	آرمان عامل حرکت تاریخ
۳۸۴	عامل غیر مادی حرکت تاریخ
۳۸۵	نقش اراده مردم در تاریخ
۳۸۵	ابعاد دگرگون‌سازی در قرآن
۳۸۷	سنت‌های تاریخی و قرآن
۳۸۷	الف) نمونه‌های قوانین تاریخی (سنت‌ها) در قرآن
۳۸۹	ب) سنت تاریخ در بیان مصداق
۳۹۰	تصادفی بودن وقایع تاریخی یا جبری بودن
۳۹۱	ویژگی‌های سنت تاریخی
۳۹۴	شکل قوانین تاریخی در قرآن
۳۹۴	۱. قوانین شرطی
۳۹۵	۲. قوانین قطعی
۳۹۵	۳. قوانین طبیعی
۳۹۵	دوره‌های تاریخی جوامع انسانی
۳۹۶	دوره سرپرستی
۳۹۶	دوره وحدت
۳۹۷	دوره پراکندگی و اختلاف
۳۹۷	دوران پرستش (روز موعود)
۳۹۷	خلاصه و نتیجه‌گیری
۳۹۹	منابع و مأخذ
۴۰۷	نمایه‌ها

کلیات

مقدمه

چندین علم برای بررسی واقعیت گذشته به وجود آمده‌اند؛ یکی، «تاریخ سنتی» است که اگر علم بودن آن پذیرفته شود، یک علم شخصی و جزئی است. هرچند بسیاری از فیلسوفان علم در علم بودن آن تردید دارند. دوم، «تاریخ‌های علمی» هستند از جمله تاریخ اجتماعی، که اگرچه گزاره‌های آنها از گزاره‌های صرفاً تفریدی فاصله گرفته‌اند، ولی تا شکل‌گیری گزاره‌های تعمیمی که برای علم شدن معرفت‌های بشری لازم‌اند، فاصله بسیار دارند. سوم، «فلسفه‌های مختلف نظری تاریخ» هستند که گزاره‌های آنها کاملاً تعمیمی و فراگیرند و مدعی هستند می‌توان قوانینی عام و جهان‌شمول در بین پدیده‌های گذشته کشف کرد. فلسفه نظری تاریخ، افزون بر باور داشتن به وجود قانون در میان پدیده‌های گذشته، به قدرت پیش‌بینی حوادث آینده نیز باور دارد. آخرین مورد «جامعه‌شناسی تاریخی» است که در مقابل تاریخ سنتی و فلسفه‌های نظری تاریخ پدیدار شده و مدعی رابطه نظام‌مند میان پدیده‌های گذشته است، ولی چندان نسبت به آینده‌نگری تمایل ندارد؛ اگرچه برخی جامعه‌شناسان تاریخی به نوعی، آینده‌پژوهی و برنامه‌ریزی برای آینده را در دستور کار خود قرار داده‌اند.

در جلد نخست، مجموعه مطالعات نظری تاریخ، جامعه‌شناسی تاریخی، مفصل بررسی شد. اما در این جستار که به‌سان جلد دوم آن به شمار می‌آید، هدف، بررسی فلسفه نظری تاریخ است.